

La «Præfatio» i els «Versus de Poeta» del *Hêliand*

Traducció i comentari

Macià Riutort

Josep Maria Escolà

Universitat Rovira i Virgili. Facultat de Lletres

Plaça Imperial Tàrraco, 1. 43005 Tàrragona

mrr@fl.urv.es (saxó antic)

jmet@fl.urv.es (llatí medieval)

Data de recepció: 11/10/2000

Resum

Presentem la traducció de la *præfatio* en prosa i del poema introductor, tots dos en llatí, que encapçalen el poema en saxó antic *Hêliand*.

Hi afegim un aparat crític de les variants textuais i un altre de les reminiscències d'altres poetes. Finalment, tractem de concretar-ne la datació a partir d'alguns elements, fonètics i lexicals, d'aquests mateixos textos.

Paraules clau: *Hêliand* en saxó antic, saxó antic, llatí medieval.

Abstract

This paper discusses the prose and verse prologues of the Old Saxon poem *Hêliand* with the objective of making them accessible to Catalan scholars. The authors of this article have produced a critical edition of both texts together with a translation into Catalan and a study of the classical sources and date of writing.

Key words: Old Saxon *Hêliand*, Old Saxon, Mediaeval latin.

Sumari

0. A tall d'introducció	3. Datació de <i>præfatio</i> i <i>uersus</i>
1. Els textos	4. Localització del <i>Hêliand</i>
2. Traducció	Bibliografia

0. A tall d'introducció

El present treball va néixer de la constatació per part dels seus autors que els dos textos en llatí que encapçalen el *Hèliand* saxó, consistents en una *præfatio* en prosa i uns *versus*¹ en hexàmetres lleonins, han donat origen a grans controvèrsies en el si de la filologia germànica. Malgrat aquest fet, però, el text no s'ha traduït ni a l'alemany ni a les nostres llengües. Esperonats pel desig i l'interès de nombrosos germanistes per comptar amb una traducció d'aquesta part llatina del poema, els autors van decidir de fer-ne una, acompanyant-la d'un petit comentari de les parts, que, a llur entendre, són més rellevants per al filòleg germànic.

Hèliand és el títol (és un mot saxó antic que significa 'el salvador') que l'erudit Johann Andreas Schmeller va posar el 1830 a un poema que ell editava per primer cop d'una manera que en podríem dir científicocrítica. El *Hèliand* és un poema èpic en saxó antic que conta la vida de Jesús. Des de l'òptica actual, fóra una obra original de temàtica religiosa; als ulls del comitent i de l'autor, però, l'obra era una traducció al saxó —en versos al·literatius— d'una harmonia dels evangelis. El *Hèliand* ens és pervingut en un manuscrit de la segona meitat del segle IX (M), un manuscrit del segle X (C) i tres fragments del segle IX (S, P, V). Cap dels dos manuscrits no és complet. A més a més, se sap que en el segle XVI encara existia un tercer manuscrit del *Hèliand*, ja que és aquest manuscrit el que contenia *Præfatio* i *Versus*, que foren copiats i editats per l'humanista alemany Flacius Illyricus (en realitat, Matthias Flach) el 1562 a Estrasburg i Basilea en la segona edició del seu *Catalogus testium veritatis*².

El *Hèliand*, amb la seva anonimitat, monumentalitat i solitud —és pràcticament l'única obra literària en saxó antic—, ha fascinat els germanistes des del segle passat. Tot ell és un enigma al voltant del qual s'han encès, i s'encenen encara, nombrosos debats i discussions. I és precisament amb el rerefons d'una d'aquestes discussions, que gira a l'entorn de la *Præfatio* i dels *Versus* que l'encapçalen, que hem elaborat el present treball.

1. Els textos³

1.1. Text original de la «*Præfatio*»

Præfatio in librum antiquum lingua Saxonica conscriptum

Cum plurimas Reipublicæ utilitates Ludouicus piissimus Augustus summo atque præclaro ingenio prudenter statuere atque ordinare contendat, maxime tamen quod ad sacrosanctam religionem æternamque animarum salubritatem attinet, studiosus ac deuotus esse comprobatur hoc quotidie

1

5

1. En el si de la filologia germànica és usual referir-se a aquestes dues parts constituents de l'encapçalament llatí amb aquests termes llatins. Conseqüentment, al llarg del present treball respectarem aquest ús ja establert per la tradició, i parlarem de *præfatio* i *versus*.
2. Heyne, 1869, p. 275-276. L'humanista d'Albona va viure entre els anys 1520 i 1575.
3. En no poder comptar amb l'original de Flacius Illyricus, ens hem basat, en el present estudi, en el text fornït per Burkhard Taeger en la seva edició del *Hèliand* (p. 1-4).

solicite tractans, ut populum sibi a Deo subiectum sapienter instruendo ad potiora atque excellentiora semper accendat, et nociua quæque atque superstitiosa comprimendo compescat. In talibus ergo studiis suus iugiter beneuolus uersatur animus, talibus delectamentis pascitur, ut meliora semper augendo multiplicet et deteriora uetando extinguat. Verum sicut in aliis 9
 innumerabilibus infirmioribusque rebus eius comprobari potest affectus, ita quoque in hoc magno opusculo sua non mediocriter commendatur beneuolentia. Nam cum diuinorum librorum solummodo literati atque eruditi prius notitiam haberent, eius studio atque imperii tempore, sed Dei omnipotentia 13
 atque inchoantia mirabiliter *actum* est nuper, ut cunctus populus suæ ditioni subditus, Theudisca loquens lingua, eiusdem diuinæ lectionis nihilominus notionem acceperit. Præcepit namque cuidam uiro de gente Saxonum, qui apud suos non ignobilis uates *habebatur*, ut uetus ac nouum 17
 Testamentum in Germanicam linguam poetice transferre studeret, quatenus non solum literatis, uerum etiam illiteratis sacra diuinorum præceptorum lectio panderetur. Qui iussis Imperialibus libenter obtemperans nimium eo 21
 facilius, quo desuper admonitus est prius, ad tam difficile tamque arduum se statim contulit opus, potius tamen confidens de adiutorio obtemperantiæ, quam de suæ ingenio paruitatis. Igitur a mundi creatione initium capiens, iuxta historiæ ueritatem, quæque excellentiora summatim decerpens et interdum quædam, ubi commodum duxit, mystico sensu depingens, ad finem 25
 totius ueteris ac noui Testamenti interpretando more poetico satis faceta eloquentia perduxit. Quod opus tam lucide tamque eleganter iuxta idioma illius linguæ composuit, ut audientibus ac intelligentibus non minimam sui decoris dulcedinem præstet. Iuxta morem uero illius poëmatis omne opus 29
 per uitteas distinxit, quas nos lectiones uel sententias possumus appellare.

Ferunt eundem Vatem dum adhuc artis huius penitus esset ignarus, in somnis esse admonitum, ut Sacræ Legis præcepta ad cantilenam propriæ linguæ congrua modulatione coaptaret. Quam admonitionem nemo ueram 33
 esse ambigit, qui huius carminis notitiam studiumque eius *compositionis* atque desiderii anhelationem habuerit. Tanta namque copia uerborum, tantaque excellentia sensuum resplendet, ut cuncta Theudisca poëmata suo uincat decore. Clare quidem pronunciatione, sed clarius intellectu lucet. Sic 37
 nimirum omnis diuina agit scriptura, ut quanto quis eam ardentius appetat, tanto magis cor inquirentis quadam dulcedinis suauitate demulceat.

Vt uero studiosi lectoris intentio facilius quæque ut gesta sunt possit inuenire, singulis sententiis, iuxta quod ratio huius operis postularat, capitula annotata sunt. 41

14 actum] auctum *Flacius*

17 habebatur] hahebatur *Flacius*

34 compositionis] compositoris *Flacius*

1.2. Text original dels «Versus de Poeta»

Nota: Marquem amb un asterisc les aportacions noves a les possibles influències d'autors anteriors en els *Versus*.

Versus de Poeta et Interprete huius Codicis

Fortunam studiumque uiri lætosque labores,	1
carmine priuatam delectat promere uitam,	
qui dudum impresso terram uertebat aratro ⁴ ,	
intentus modico et uictum quærebat in agro,	
contentus casula fuerat, cui culmea <i>tecta</i>	5
postesque <i>accliues</i> ; sonipes sua <i>limina</i> numquam	
obtruiit, tantum armentis sua cura studebat.	
O fœlix nimium, proprio qui uiuere censu ⁵	
præualuit fomitemque ardentem extinguere diræ	9
inuidiæ, pacemque animi gestare quietam.	
Gloria non illum, non alta palatia regum ⁶ ,	
diuitiæ mundi, non dira cupido mouebat ⁷ .	
Inuidiosus erat nulli nec inuidus <i>ulli</i> .	13
Securus latam scindebat uomere terram ⁸	
spemque suam in modico totam statuebat agello.	
Cum sol per quadrum cœpisset spargere mundum	
<i>luce</i> sua radios, atris cedentibus umbris, ⁹	17
egerat exiguo paucos <i>menando</i> iuuenos	
depellens tecto uasti per pascua saltus.	

5 tecta] testa *Flacius*

6 accliues] acclines *Schönbach*. *limina*] lumina *Flacius*

13 ulli] illi *Flacius*

17 luce] luçe *Flacius*

18 «menare, pro ducere, uox italica est» *Flacius*, en nota marginal

4. Virg., *Aen.*, 7.539: «et terram centum uertebat aratris».

*Horat., *Sat.*, 1.1.28: «ille grauem duro terram qui uertit aratro».

*Juvenc., *Gen.*, 1.140: «at alius curuo terram uertebat aratro».

5. Virg., *Aen.*, 4.657: «felix, heu nimium felix [...]».

*Virg., *Georg.*, 2.490: «felix qui potuit rerum cognoscere causas».

*Juvenc., *Exod.*, 474: «o nimium felix [...]».

6 Ovid., *Trist.*, 1.1.69: «[...] an in alta palatia missum».

7. Pel que fa al sintagma *dira cupido*, cf. els següents passatges virgilians: *Georg.*, 1.37, *Aen.*, 6.373, *Aen.*, 6.721, *Aen.*, 9.185.

8. Virg., *Georg.*, 2.203: «nigra fere et presso pinguis sub uomere terra».

Virg., *Georg.*, 3.525: «[...] quid uomere terras».

Ovid., *Metam.*, 11.31: «[...] presso subigebant uomere terram».

9. Virg., *Aen.*, 4.584 i 9.459: «et iam prima noua spargebat lumine terras».

*Luc., *Phars.*, 3.521: «ut matutinos spargens super aequora Phoebus / [...] radios».

La imatge literària de la claror del sol fent fugir les tenebres de la nit es troba ja a Catul, 63.39-41.

Lætus et attonitus larga pascebat in herba ¹⁰ , cumque fatigatus patulo sub tegmine fessa ¹¹	21
conuictus somno tradidisset membra quieto ¹² , mox diuina polo resonans uox labitur alto ¹³ , «o quid agis, Vates, cur cantus tempora perdis?» ¹⁴ incipi diuinas recitare ex ordine leges ¹⁵ ,	25
transferre in propriam clarissima dogmata linguam ¹⁶ ». Nec mora post tanti fuerat miracula dicti ¹⁷ . Qui prius agricola, mox et fuit ille poeta: tunc cantus nimio Vates perfusus amore ¹⁸ ,	29
metrica post docta dictauit carmina lingua ¹⁹ . Cœperat a prima nascentis origine mundi ²⁰ , quinque relabentis percurrens tempora sæcli, uenit ad aduentum Christi, qui sanguine mundum faucibus eripuit tætri miseratus Auerni ²¹ .	33

10. Mart., 5.3.3: «laetus et attonitus [...]».
Virg., *Georg.*, 3.162: «pascuntur uirides armenta per herbas».
*Iuuen., *Gen.*, 185: «gramineis laeta pecudes pascebat in herba».
11. Virg., *Ecl.*, 1.1.: «Tityre, te patulae recubans sub tegmine fagi».
Virg., *Georg.*, 4.566: «Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi».
12. *Culex 94: «iucundoque liget languentia corpora somno».
*Culex 159: «[...] sed lentus in herbis / securo pressos somno mandaverat artus».
*A la *Historia Eccles. Gent. Angl.* de sant Beda el Venerable, en el llibre IV, capítol XXIV, trobem la història del poeta Caedmon, que és inspirat, mitjançant una aparició en somnis, a compondre la seva obra. Entre d'altres, cf. l'expressió que hi figura: «membra dedisset sopori».
13. Virg., *Aen.*, 9.588: «labere, nympha, polo [...]».
14. Ovid., *Metam.*, 11.286: «[...] ne tempora perde precando».
Ovid., *Fast.*, 1.143: «[...] tempora perdam».
15. Virg., *Ecl.*, 8.36: «incipi Maenalius mecum, mea tibia, uersus».
*Virg., *Ecl.*, 4.60: «incipi parue puer risu cognoscere matrem».
16. *El sintagma verbal *transferre in propriam linguam* recorda la recomanació expressada en el cànon 17 del concili de Tours, celebrat l'any 813, que fa: *et ut easdem omelias quisque aperte transferre studeat in rusticam Romanam linguam aut Thiotiscam*.
17. *L'expressió *nec mora* és freqüent en poetes com ara Virgili i Ovidi.
18. Ovid., *Metam.*, 10.577.: «nimios [...] amores».
19. Ovid., *Amor.*, 2.1.38: «carmina [...] dictat Amor».
Ovid., *Pont.*, 3.3.29: «[...] dictasti iuuenalia carmina primos».
*Horat., *Epist.*, 2.1.110: «fronde comas uincti cenant et carmina dictant».
20. Virg., *Georg.*, 2.336: «non alios prima crescentis origine mundi».
Ovid., *Metam.*, 1.3: «adspirate meis primaque ab origine mundi».
21. Virg., *Aen.*, 6.201.: «[...] ad fauces graue olentis Auerni».
*Status, *Theb.*, 8.193: «an tibi felices lucos miseratus Auerni».
*Status, *Theb.*, 3.146: «nigri pater indignatur Auerni».

2. Traducció

2.1. Traducció de la *præfatio*

Prefaci a un llibre antic escrit en llengua saxònica

Esforçant-se el molt pietós emperador Lluís a establir i organitzar sàviament²², amb el seu elevat i excel·lent seny, moltes coses d'utilitat per a l'estat, es fa evident que és especialment aplicat i diligent en tot allò que té a veure amb la sacrosanta religió i amb la salvació eterna de les ànimes, mentre procura sol·lícitament cada dia, mitjançant la instrucció, entusiasmar el poble, que Déu li ha donat com a súbdit, vers coses millors i superiors i controlar, eliminant-ho, tot allò que és nociu i supersticiós. En conseqüència, el seu benèvol esperit es dedica incessantment a tals afanyos i s'entreté amb aquests divertiments: multiplicar, augmentant-les sense parar, les coses millors, i extingir, prohibint-les, les dolentes. Efectivament, de la mateixa manera que hom pot constatar la seva bona disposició en altres innumbrables i menys rellevants coses, així també la seva benvolença es fa notar, i no poc, en aquesta petita gran obra. Car, malgrat que abans només els instruïts i els lletraferits tenien coneixement dels llibres sacres, ara, d'ençà de poc, en el seu regnat i gràcies als seus afanyos, però també gràcies a l'omnipotència i incitació divines, s'ha fet possible de manera admirable que tot el poble sotmès al seu imperi, tot i parlar la llengua *theudisca*²³, pugui conèixer la paraula divina. Efectivament, va encomanar a un baró de la nació saxona que els seus tenien per un poeta no innoble²⁴, que escometés una traducció en vers del Vell i el Nou Testament a la seva llengua germànica²⁵ a fi i efecte que la comprensió dels preceptes divins no només fos accessible als lletraferits, sinó també als il·literats. Aquell obeïnt de bon grat l'ordre imperial, la qual cosa li resultava més i més fàcil per tal com abans també havia estat esperonat a fer-ho des de dalt del cel, es lliurà immediatament a la realització d'una obra tan difícil com àrdua, confiant més aviat en la seva disposició a obeir les ordres rebudes que no en les possibilitats del seu migrat enginy. Així i doncs, començant amb la creació del món, espigolant pel damunt els fets més destacats segons la veritat històrica i afegint-hi adesiara —allà on li semblava més oportú— una interpretació mística, acabà finalment de traduir poèticament tot l'Antic i el Nou Testament amb eloqüència força elegant. I va fer aquesta traducció al seu idioma d'una manera tan brillant i elegant que als qui la senten i entenen, la dolçor del seu encant no resulta pas ínfima. En concordança amb la factura d'aquesta obra en vers, va dividir-la tota

22. Per tant, l'autor de la *præfatio* ens està dient que és coetani de l'emperador. Ultra *contendat*, cf. *deuotus esse comprobatur, uersatur, commendatur*.

23. És millor no traduir l'adjectiu *Theudiscus*, atès el gran ventall de significats que pot tenir: alemany, saxó, neerlandès i anglès.

24. A Alemanya hi ha hagut una autèntica discussió sobre com traduir *non ignobilis*: mentre que els uns proposen que aquests mots fan referència a l'extracció social del poeta ('noble'), els altres hi veuen un terme valoratiu pel qual el poeta és titllat d' 'excel·lent' o 'famosíssim'.

25. Valgui el que hem dit a la nota anterior. Igual que *Theudiscus*, *Germanicus* és un terme massa ambigu per a voler-lo interpretar sense equívocs. De tota manera, donem per suposat que aquí fa referència al saxó.

ella en *fitteas*, que nosaltres podem anomenar *lectiones* (períodes) o *sententias* (unitats temàtiques, capítols).

Hom diu que aquest mateix poeta, quan encara era desconegut d'aquesta art, fou exhortat en somnis a afaiçonar²⁶ els preceptes²⁷ de la Llei Sacra²⁸ en forma de cançó en la pròpia llengua acompanyant-los d'una melodia adient. Ningú que hagi sentit aquests versos, i n'hagi estudiat llur composició i n'hagi copsat llur ardor,²⁹ no posarà en dubte la veracitat d'aquesta exhortació. Brilla tant la riquesa del seu vocabulari i l'excel·lència del seu significat que ultrapassa en atractiu qualsevol de tots els poemes *theudiscos* sencers. Resplendeix per la seva eufonia, però més encara per les idees que expressa. Així, certament, actua tota escriptura divina: com més ardentment un hom s'hi apropa, més i més amanyaga el cor del qui la cerca amb l'especial suavitat de la seva dolçor³⁰.

A fi que l'amatent i aplicat lector³¹ pugui descobrir més fàcilment de què tracta cadascun dels períodes, s'hi han afegit epígrafs, d'acord amb l'argument d'aquesta obra³².

2.2. Traducció dels uersus

Versos sobre el poeta i traductor d'aquest llibre

Em causa delit donar a conèixer amb un cant la vida privada, el destí, els afanys, i els treballs fructífers³³ de l'home que en altres temps girava amb l'arada enfonsada la terra i cercava, amatent, d'obtenir el seu sustent en un petit camp. Es donava per satisfet amb una cabaneta³⁴ amb sostre de palla i porta mal ajustada³⁵. Mai cap cavall no va trepitjar el seu lllindar; només tenia en ment tenir cura dels seus ramats. Oh el molt feliç, que podia viure del que li donava la seva hisenda, ignorant³⁶ el

26. El verb *coopto* és postclàssic. Nosaltres l'interpretem com a 'compondre', 'reelaborar'.

27. Com remarca Jellinek (1895, p. 223), *præcepta legis sacræ* és, en el llatí carolingi, sinònim de *inhalt der bibel*.

28. Com remarca Jellinek (1895, p. 223), *lex* és, en el llatí carolingi, un *terminus technicus* per al *Pentateuc*, també remarca que el terme *sacra lex* de la *Præfatio* o *diuinæ leges* dels *Versus* s'han d'interpretar senzillament com a *Biblia* o *Antic i Nou Testament*.

29. *Autor* si seguim el text de Flacius, que posa *compositoris*. Nosaltres seguim l'esmena de Taeger (1984, p. 2), que llegeix *compositionis*.

30. També podríem traduir el mot *dulcedo* per 'gràcia', 'encant', 'encís'.

31. Literalment «a fi que l'aplicació de l'amatent lector...», que no resulta tan entenedora al lector actual.

32. L'original llatí *capitula* se sol entendre com un intent de l'autor de la *Præfatio* de retre en llatí el saxó *fittea* o *vittea*. Cf. per a la discussió sobre el significat d'aquest mot, Piper (1897, p. 5).

33. L'adjectiu *lætus* pot significar 'esplèndid', 'ric', 'abundant'. D'aquí la nostra traducció.

34. Si agafem el mot com a baixllatinisme, el seu significat fóra llavors el de «casetta».

35. El comentari d'Anton Emanuel Schönbach que acompanya la seva proposta d'esmena en el seu article de 1904, p. 13, fa: «*accliuis* wird vom Steig, Pfad gebraucht bei Ovid., Met., 10.53; 2.19: schräg aufsteigend; ich vermute, daß hier *acclines* zu lesen sein wird: angelehnt, von der Tür = *postes*».

Jellinek (1918/1919, p. 119) rebutja aquesta esmena i interpreta el sintagma *postes accliues* com a *schiefe Türpfosten*.

36. Traduïm *extinguere* amb el nostre 'ignorar', tot i que el verb llatí significa pròpiament 'apagar', 'ofegar', 'esborrar', 'eclipsar'.

foc ardent de l'enveja terrible, fruit d'una dolça pau d'esperit! No l'esperonaven ni l'ansia de la fama, ni els alts palaus dels reis, ni les riqueses del món, ni l'ambició nefasta. No tenia enveja de ningú ni ningú no en tenia d'ell. Amb la seva rella esquinçava sense pors ni inquietuds l'ampla terra i posava totes les seves esperances en el seu petit camp. Quan el sol començava a escampar els raigs de la seva claror pels quatre costats del món³⁷ i es retiraven les negres ombres de la nit, ja havia començat a menar els seus pocs vedells, traient-los del seu petit redós, a través de les pastures de la vasta prada. Satisfet i embadalit³⁸ deixava que pasturessin per l'herba abundosa. Com s'esdevingués un dia que, fatigat, hagués retut els seus membres a una son tranquil·la sota un senzill cobert, vet aquí que, de sobte, resonant, davallà una veu divina des de dalt del cel: «Oh, què fas, poeta?! Per què perds el temps que hauries de passar cantant? Comença ara mateix a cantar ordenadament les Lleis Divines, i a traduir a la teva llengua els molt insignes dogmes de la fe!». No hi hagué dilació després del miracle d'aquesta ordre tan extraordinària: aquell que abans havia estat pagès, vet aquí que de cop i volta fou poeta. Llavors, aquell poeta, inundat d'un gran amor per l'art de la poesia, compongué³⁹ acte seguit amb docta llengua uns cants mètricament ben mesurats. Començà des del primer origen del món naixent i, recurrent després les cinc eres⁴⁰ del món de cicles retornants, va pervenir fins a la vinguda del Crist, el qual, ple de misericòrdia, amb la seva sang ha arrabassat el món de la gola de l'Avern terrible.

3. Datació de *præfatio* i *uersus*

3.1. *El mot Ludouicus*

Sota aquest emperador s'entén habitualment la figura de Lluís I el Pietós, però no han faltat els intents de veure-hi la figura de son fill, Lluís II l'Alemaný⁴¹ (843-876), atès que hom aplicava als carolingis els epítets *piissimus augustus* d'ençà de la coronació de Carlemany com a emperador per sant Lleó III el 800 i, per tant, *piissimus* no es pot entendre com una referència al *Hlodouuicus Pius* o *Hlodouui cus Pius*, que començà a regnar el 814 i morí el 840.

37. En aquest sintagma, *per mundum quadrum*, que tracta de *quadrat* el món, es ben fa palesa la concepció medieval de la terra.
38. Jellinek (1906, p. 417) remarca que la combinació *letus et attonitus* és «barer unsinn». Ell, que tradueix el nominatiu com a «froh und verwirrt zugleich», indica que en realitat es tracta d'una combinació adjectival que l'autor dels nostres versos va «saquejar» («plündern») de Marcial 5.3.3 sense comprendre'n ben bé el significat.
39. Creiem que el llatí *dictare* s'ha d'agafar amb el valor de 'compondre (un poema)', valor que tenia en època carolíngia, si es té present que és el valor amb què va entrar en alemany (*dictare* hi dóna *dichten* que hi significa 'compondre un poema, escriure una poesia' i *dictor* hi dóna *Dichter* 'poeta').
40. *Quinque tempora sæculi relabentis* també es podria traduir per *cinc mil-lennis*, ja que es creia que el món, abans del naixement de Crist, havia passat per cinc eres de mil anys cadascuna. Cf. la mateixa afirmació al vers 45 del *Héliand*.
41. Així, per exemple, Wolfgang Haubrichs, que creu, a més a més, que l'autor de la *Præfatio* és Hraban el Negre, el qual l'hauria escrita poc després del 848.

La presència d'aquest mot no només és interessant perquè ens fa avinent qui «ordenà» la composició del *Héliand*, sinó també perquè, des d'un punt de vista fonètic, és una forma tardana, pròpia de finals del segle IX i, sobretot, una forma que es generalitza a partir del X. El mot tenia originàriament *Hl-* en el seu inici. La pèrdua de la *h* en inici de mot davant líquida és, en saxó, molt tardana. La monja Hrôth-swîth de Gandersheim⁴², que visqué entre el 935 i el 975, encara escriu el seu nom amb *Hr-*. El poema en honor de Lluís III escrit el 881, després de la batalla de Saucourt-en-Vimeu, encara l'anomena *Hludouuicus*. Per tant, el qui va escriure la *Præfatio* ho féu a partir de la segona meitat del segle IX o en el segle X, quan la pèrdua de la *h* inicial preconsonàntica ja s'havia generalitzat en fràncic i en saxó. Però ho féu tot probablement abans de la fi del segle X, abans que no es generalitzés l'afebliment vocàlic que convertí *Ludouuic* en *Ludeuuic*; llatinitzat, *Ludeuuicus*⁴³.

3.2. El mot *uittea*

3.2.1. Pronúncia

El llatinista no familiaritzat amb els idiomes germànics antics tendirà a pronunciar el mot saxó *uittea* amb una bilabiovelar inicial [w], com ho faria amb la *u* en condicions d'entorn semblants de mots llatins. En realitat, però, la *u* inicial seguida de vocal hi representa una labiodental —fricativa per a uns, aproximant per als altres— sonora desonoritzada, que fonèticament es representa [v̥] (fricativa) o [ʋ̥] (aproximant). Com que en baixalemany modern aquest so s'ha desonoritzat del tot, la majoria de filòlegs baixalemanys el pronuncien senzillament com a [f]. Pel que fa a la resta de sons, la *i* hi és [ɪ], la *tt* hi és [tː] —alveolar oclusiva sorda llarga aspirada—, la *e* hi és [e] —*e* tancada— i la *a* hi és [ɑ] —*a* posterior—. La pronúncia, per tant, que recomanem és [ˈfɪtːeɑ].

3.2.2. L'etimologia del mot

El mot és pangermànic. En saxó i en anglès antic, el mot hi designa un 'fragment o divisió d'un poema (èpic)' i hi té, per tant, un significat similar al del grec ῥαψωδία 'cant o part d'un poema èpic'.

En alemany antic, per contra, el mot corresponent, *fizza*, significa 'conjunt de fils encreuats i enllaçats entre si per a formar un cordó; fil, filat; troca, cabdell; telerada'. Es dona per suposat que aquest era el significat propi del mot germànic. Es tracta d'un mot del llenguatge propi de l'acte de teixir o cosir, que té, entre altres

42. Que ella escrivia *Hrotsvit* o *Hrotsvith*, o bé, llatinitzant-lo, *Hrotsvita*, i, traduïnt-lo al llatí, *Clamor Validus Gandeshemensis* (*hrôth* 'fama' i *swîth* o *swîthi* 'fort'). El dígraf *th* hi representa un so semblant al de la *z* castellana.

43. De tota manera, també hem de comptar amb la possibilitat que el text de la *Præfatio* portés originàriament realment *Hludouuicus* i que fos *Flacius Illyricus* el qui hagués esmenat aquest antropònim en *Ludouuicus*, mogut per dues consideracions: la primera, que en llatí no hi ha paraules començades amb *Hl-* i que per tant, *Hludouuicus* havia d'ésser una petita corrupció medieval per una forma més correcta, *Ludouuicus*; la segona, que en llatí tampoc no hi ha *-uu-* i que, per tant, la forma correcta havia d'ésser *Ludouicus*, amb una sola *-u-* intervocàlica.

parents, l'alemany antic *faʒʒôn* 'vestir-se', el norrè occidental antic *fōt* 'vestits', l'alemany modern *Fetzen* 'parracs'.

En el mot saxó *vittea* estariem davant un ús figurat del mot germànic **fitjō* o **fetjō*. Al darrere d'aquest ús figurat s'hi amagaria la visió del poema com una «corda» composta per diferents «cordons», els quals estan compostos per la unió de diferents «fils» (les paraules). El poeta fóra, llavors, el mestre corder que primer uneix els fils (les paraules), per a formar cordons (els capítols) i després entrunyella els cordons per a formar una nova unitat final, la corda (el poema). O bé, el poeta és el mestre teixidor que al seu teler va encreuant i entrellaçant trama (o teixim) i ordim (les *fittea*) per formar la tela final (el *poema*).

La imatge del poeta com a teixidor és vella: en llatí, per a descriure l'acte de compondre un poema es pot dir *carmen texēre*, *carmen contexēre* 'teixir un poema'; a més a més, encara podem esmentar la paraula *textus*, que realment significa 'teixit'. En grec, la primera part del mot ῥάψ-ῳδία procedeix del verb ῥάπτειν 'sargir, cosir': el poema com a bocins de tela entrecosits.

Pel que fa a l'etimologia del mot germànic **fetjō*, creiem que és obscura. Creiem que és un vocable que originàriament pertanyia a l'esfera semasiològica del teixir; o bé és una creació del germànic o bé hi és un préstec d'una altra llengua. De tota manera, no faríem honor a la veritat si amagàvem que hom el fa remuntar habitualment a un indoeuropeu **pedyā*, derivat de **peds/pods* 'peu' (cf. Werlich, 1964, p. 208-209, on la relació del germànic **fetjō* amb els «peus» s'estableix suposant que originàriament feia referència a un poema ballat o a un poema en la declamació cantada del qual es copejava el terra amb els peus per a marcar el compàs. Ja que el sentit del mot no és mai el de «poema ballat» a les llengües germàniques antigues, sinó el de «capítol d'un poema èpic», «unitat temàtica d'un poema èpic», i no hi ha res que apunti que els poemes èpics fossin representats, creiem que la teoria tradicional s'hauria de revisar. El germànic **fetjō* pertany a l'àmbit del teixir, no al dels peus).

3.2.3. Fittea —peça clau en la datació i autenticació de la *præfatio*

La presència del mot *fittea* en el prefaci del *Héliand* permet inferir-ne diverses conseqüències:

- Demuestra que el prefaci és autèntic. Efectivament, el mot es perdé ensems amb la poesia al·literativa. Com que la poesia al·literativa es perd al llarg dels segles IX-X, el prefaci el va escriure obligatòriament algú que, perquè vivia en aquests segles, coneixia la literatura al·literativa i la seva terminologia saxona. És impossible que un autor baixmedieval o renaixentista conegués el mot; consegüentment, l'autor ha d'ésser un saxó que visqué en els inicis de l'alta edat mitjana (segles VIII-IX).
- Ajuda també a una datació del prefaci en presentar un cos fònic ancorat en el segle IX: efectivament, la sonorització de la sorda germànica inicial [f-] i el pas de la iod postconsonàntica a *e* són processos evolutius que apunten cap al segle IX.

3.3. El poeta del *Héliand* com a «uātēs» i com a «*interpṛēs*»

El fet que en el pròleg hom es refereixi al poeta del *Héliand* tot dient-li *uates*, fa pensar en l'època carolíngia i postcarolíngia. En aquesta època —i possiblement en el marc d'un cert reacostament cap a Bizanci—, retrobem alguns grecismes del llatí utilitzats amb llur significat original. Un d'aquests mots és *poeta*⁴⁴, que en època carolíngia pot designar tant 'el qui fa poesia' com 'el creador' (verbigràcia, Déu és titllat de 'poeta' —o sigui, de creador— en el poema cosmogònic en alemany antic *De Poeta*). Només en una època en què aquest terme tenia un ús relativament ambigu es podia recórrer deliberadament a l'emprèstit del llatí *uates* per deixar clar que no som davant un «creador» (de poesia o del que sigui) sinó davant un simple «traductor» poètic (un *interpṛēs*) dels evangelis llatins al saxó. En el pròleg se'l defineix per tant com a *uātēs* i com a *interpṛēs*. De fet, les dues paraules són més properes que no sembla a primer cop de vista. *Vātēs* és el *dīvum interpṛēs*, que podríem traduir com 'la veu dels déus', la seva ment és *divino concita motu*. El poeta, tocat pel dit dels déus, pot participar de llur natura divina en un punt: la coneixença del futur. D'aquí que els llatins, parlant del *uātēs*, en diguessin: «uātēs, cui futuri aei praescius ardor inest», i d'aquí la paraula *vati-cinar* 'cantar el uātēs'. La propietat de l'*ardor divinus* ('entusiasme d'origen diví') és important: el *uates* actua sempre pres d'una ardor arrauxada. No és d'estranyar que el mot germànic **wōð-* significui tant 'poesia' com 'ira, furor'.

Descrivint-lo amb aquest mot llatí, l'autor del poema llatí sembla voler-lo descriure com al típic poeta germànic que compon el seu poema quan «el pren l'esperit del déu», en un estat de rauxa, de rapte mental. Mentre que el *poeta* és equiparat a Déu —és un «creador»— el *vates* és el simple transmissor de la paraula divina. No ha d'estranyar, doncs, que l'autor del poema llatí vulgui remarcar amb aquest mot que l'autor del *Héliand* no era un poeta, no creava res, sinó que només traduïa el que ja hi havia d'una llengua —el llatí— a una altra —el saxó— i que ho feia inspirat per Déu. A l'epígraf se li diu *poeta*, però caldria destriar si l'epígraf és original o és degut a una mà posterior. Si la nostra interpretació és correcta, és més que probable que sigui la segona opció. A través del nostre estudi del poema intítulat *De Poeta*, va quedar clar que en els segles VIII i IX el significat primigeni del grecisme *poeta* era viu: creador. I podia usar-se amb aquest significat. Tanmateix, podem considerar que el «et de interprete huius codicis» s'ha d'entendre com un afegitó explicatiu del mot *poeta* anterior: s'ha d'agafar com a poeta (que fa poesia), no com a creador (sigui de poesia, sigui d'una altra cosa).

3.4. El verb *dictare* dels Versus, vers 30

El llatí *dictare* fou agafat per l'alemany antic en la forma *dihtôn* o *tihtôn* 'compondre poesia'. Aquest verb ha perdurat en la llengua alemanya. Així, en alemany

44. Pel que fa a l'ús dels mots *poeta* i *uates* en època carolíngia, remetem a Haubrichs (1975), p. 262, el qual hi aporta més literatura especialitzada.

actual, continuem tenint *dichten* ‘compondre poesia’. Paral·lelament a l’entrada del llatí *dictare* en alemany amb el significat específic de ‘compondre poesia’, es produí l’entrada en alemany del llatí tardà *dictor* ‘el qui diu, el portaveu’, amb el significat modificat de ‘poeta’, de manera que la paraula alemanya actual per a designar els poetes, *Dichter*, hi remunta.

Atès que hom suposa que l’entrada d’aquests mots en els idiomes alemanys antics (fràncic, bavarès, alamànic...) es produí al llarg del segle VII en època carolíngia, l’ús de *dictare* amb aquest mateix significat per part de l’autor dels *Versus* es pot considerar un indicatiu que els *Versus* foren escrits *a partir de l’època carolíngia*, però abans que els lletraferits llatinistes retornessin al verb *dictare* el significat que havia tingut en l’època clàssica de l’idioma. Tot plegat, doncs, aquest mot parla en favor d’un origen altmedieval del nostre poema.

En fi: el poema és un clar exemple de la manera de compondre d’un poeta immers en el corrent cultural de l’època que embolcalla un contingut cristià amb formes clàssiques; això es fa evident amb l’aparat de reminiscències que acompanya el text llatí.

L’expressió en un llatí que, tret d’alguna excepció com el verb *menare*⁴⁵, es pot considerar d’acord amb els cànons del llatí clàssic, la presència de formes lexicals com ara *fittea* —que desapareixeran totalment de la llengua saxona en el segle X— i de formes tardanes com *Ludouicus* —que podria reflectir un *Ludu-wicus* original escrit *Ludu-uicus*, amb simplificació —normal a l’època— de les tres *uuu* amb què es representava el grup fonètic [wu-], tot això apunta que l’autor de la *præfatio* i dels *versus* fou coetani de l’autor del *Hêliand* o bé que va viure pocs anys després d’ell.

4. Localització del *Hêliand*

S’han proposat nombroses hipòtesis sobre la possible localització del *Hêliand*. Els autors del present article voldrien remarcar, però, que una obra d’aquesta magnitud, atesa l’escassetat del pergami en els segles IX i X, només es podia realitzar en un centre religiós fort, ric i poderós i que, per tant, només es podia fer als monestirs de Korvey o de Werden, i per tant, a Westfàlia. Una qüestió molt diferent és si l’autor era o no westfalès, com també és molt diferent la qüestió sobre qui era l’autor dels *versus* i de la *præfatio*.

45. L’ús d’aquest verb, antecedent evident del nostre *menar*, es deu, probablement, més que a una hipotètica influència romànica sobre l’autor dels versos, a l’ús bíblic del tardà *minare* en passatges com ara Èxode 3,1: *Moyses autem pascebat oves Iethro soceri sui sacerdotis Madian: cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb*, o II Reis 6,2: *Et imposuerunt arcam Dei super plastrum novum: tuleruntque eam de domo Abinadab, qui erat in Gabaa. Oza autem et Ahio filii Abinadab, minabant plastrum novum.*

Bibliografia

- [BEDA] BEDE (1962⁴). *A History of the English Church and People*. Translated and with an Introduction by Leo Sherley-Price. Harmondsworth (Middlesex): Penguin Books Ltd. Capítol 24 del llibre 4t (p. 245-248): la història de Cœdmon.
- BONNELL, Heinrich Eduard (1866). *Die Anfänge des karolingischen Hauses*. Berlín: Verlag von Duncker und Humblot (Jahrbücher der Deutschen Geschichte. Band Nr. 1.)
- CALMETTE, Joseph (1951). *Le Reich Allemand au Moyen-Âge*. París: Éditions Payot (Bibliothèque Historique).
- DÜMMLER, Ernestus (recensor) (1978²). *Poetae Latini Aevi Carolini*. Tomus II. Monachi (Monumenta Germaniae Historica. Poetarum Latinorum Medii Aevi Tomus II). Poema XXII, p. 668-669 (edició crítica dels *Versus*).
- FLACIUS ILLYRICUS [Matthias Flach] (1562). *Catalogus testium ueritatis, qui ante nostram aetatem pontificum Romanorum primatui uariisque Papismi superstitionibus erroribus ac impiis fraudibus reclamauerunt*. Iam denuo longe quam antea, & emendatior & auctior editus. Basileæ atque Argentorate: Ex officina Io

GISEKE, Paul (1879). «Der *Héliand* und die *Præfatio*». Dins Programm Nr. 194 (1879) des K. Gymnasiums zu Erfurt. Erfurt: Druck von Gerhardt & Schreiber, 22 p.

HALPHEN, Louis (1919). «Études critiques sur l'histoire de Charlemagne V: La Conquête de la Saxe I». *Revue Historique*, 130, p. 252-278 (+ une carte insérée, p. 278-279).

— (1919). «Études critiques sur l'histoire de Charlemagne V: La Conquête de la Saxe II: suite et fin». *Revue Historique*, 132, p. 257-304.

HAUBRICHS, Wolfgang (1975). «*Veriloquium Nominis* - Zur Namensexegeese im frühen Mittelalter. Nebst einer Hypothese über die Identität des *Héliand*-Autors». Dins Hans FROMM, Wolfgang HARMS i Uwe RUBERG (curadors), *Verbum und Signum I - Festschrift für Friedrich Ohly zum 60. Geburtstag am 10. Januar 1974*. Beiträge zur mediävistischen Bedeutungsforschung. Munic: Wilhelm Fink Verlag, p. 231-266, esp. p. 256-266.

[HÉLIAND] (1897). *Die Altsächsische Bibeldichtung (Héliand und Genesis)*. Erster Teil: Text. Herausgegeben von Paul Piper. Stuttgart: Verlag der J.G. Cotta'schen Buchhandlung Nachfolger (Denkmäler der Älteren deutschen Litteratur. Band 1, Erster Halbband). Esp., p. XLVII-LVII i 1-6.

— (1830). *Héliand - Poëma Saxonicum Sæculi Noni*. Accurate expressum ad exemplar Monacense insertis e Cottoniano Londiniensi supplementis nec non adjecta lectionum varietate nunc primum edidit Johannes Andreas Schmeller. Cum glossario. Monachii, Stuttgartiæ et Tubingæ: Cotta.

— (1984). *Der Héliand*. Studienausgabe in Auswahl. Herausgegeben von Burkhard Taeger. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, p. 1-4.

— (1966). *The Heliand*. Translated from the Old Saxon by Mariana Scott. Chapel Hill: The University of North Carolina Press (University of North Carolina Studies in the Germanic Languages and Literatures. Volume 52).

HEYNE, Moritz (1869). «Über den *Héliand*». *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, 1, p. 275-290. En realitat, recensió de l'obra *Der Héliand und seine quellen* d'Ernst Windisch, publicat a Lipsia el 1868.

JELLINEK, Max Hermann (1895). «Recensió del llibre *Bruchstücke der altsächsischen bibeldichtung...* de Karl Zangemeister i Wilhelm Braune 1894». *Anzeiger für Deutsches Altertum und Deutsche Litteratur*, 21, p. 204-225.

— (1906). «Recensió de l'edició del *Héliand* a cura de Moritz Heyne 1905». *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, 38, p. 416-417.

- (1918/1919). «Die *Præfatio* zum *Héliand* und die *Versus de Poeta*». *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 56, p. 109-125.
- LAMMERS, Walther (curador) (1967). *Entstehung und Verfassung des Sachsenstammes*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Wege der Forschung. Band Nr. 50.)
- QUINT, Josef (1963). «Textkritisches zur Verspräefatio des *Héliand*». *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, 85, p. 46-56.
- SCHÖNBACH, Anton Emanuel (1904). «Über die poetische Vorrede zum *Héliand*». Drei Proömien unserem Freunde Wilhelm Gulitt überreicht zum 7. März 1904. Herausgegeben von Adolf Bauer, A.E.Sch., und Bernhard Seuffert. Graz, p. 6-7.
- WAAS, Adolf (1964). *Der Mensch im deutschen Mittelalter*. Graz/Köln: Hermann Böhlau Nachfolger.
- WERLICH, Egon (1964). *Der westgermanische Skop - Der Aufbau seiner Dichtung und sein Vortrag*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Westfälischen Wilhelms - Universität zu Münster (Westf.) vorgelegt von Egon Werlich aus Duisburg. Esp. p. 90-98, 181-185 i 202-212.
- WILHELM, Friedrich (1972). «Eine deutsche Übersetzung der Präefatio zum *Heliand*». Dins Friedrich WILHELM (curador). *Münchener Museum für Philologie des Mittelalters und der Renaissance*. Erster Band. Nendeln (Liechtenstein): Kraus Reprint, p. 362-365.